

שם הפעילות: נספח ב' - גבורה בתקופת השואה הכותב/ת: מכון מורשת - בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ' - גבעת חכיבה

נספח ב'

סטפה וילצינסקה

סטפה וילצינסקה נולדה בוורשה ב-1886, במשפחה יהודית חילונית. בשנת 1911, כשהוקם בית היתומים ברחוב קרוכמלנה 92, הייתה סטפה בת עשרים וחמש. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה גויס יאנוש קורצ'אק (מנהל בית היתומים) כרופא צבאי ויצא לחזית וסטפה נשארה על משמרתה, וטיפלה בילדים. היא מרדה בסביבתה האמידה, ובחמש-עשרה השנים הראשונות לעבודתה בבית-היתומים חייתה את חיי הילדים ולא נטלה שכר. סטפה וקורצ'אק השלימו זה את זה לכדי מזיגה מופלאה. דמיון ומקוריות אצלו וכוח-ביצוע ותכנון קפדני אצלה. הוא נותן הוראות, מעיר הערות, מהרהר, והיא – נכונה להקשיב בלי גבול ולתקן.

במכתב אל אחד המחנכים הגדיר קורצ'אק את מקומה של סטפה ואת מקומו הוא בחברת-הילדים: "אני – אבא עם כל הצדדים השליליים שלו. תמיד עסוק, חסר פנאי, יודע לספר סיפורים אך מספר לעתים רחוקות. סטפה היא אם. לעתים גם לא צודקת, אבל בלעדיה אי-אפשר לחיות..."

מאות חניכים לשעבר שמרו לה אמונים, ביקרו אצלה, התייעצו עמה, כתבו אליה ממרחקים. סטפה ביקרה בארץ, בעין חרוד, בשנת 1930 ולבה נקשר אל החינוך המשותף בקיבוץ. בארץ הרגישה כי מתחדשים מרצה וכוחה החינוכי. שלוש פעמים ביקרה בארץ, למדה עברית והתכתבה עם חברים מהארץ. היא קיבלה סרטיפיקט (תעודה המאשרת לה לעלות לארץ) אך לא הסכימה לעלות לארץ ללא הילדים. סטפה נשלחה לטרבלינקה באוגוסט 1942 יחד עם יאנוש קורצ'אק וילדי בית היתומים.

סטפה וקורצ'אק היו כמו אב ואם במשפחה. במשפחה הגדולה של בית-היתומים, שכללה בדרך-כלל 110 ילדים, דומה היה קורצ'אק לאבא, שנעדר רבות מהבית, ואילו סטפה הייתה כאימא הנמצאת תמיד ודואגת שעה שעה לרווחת בניה. כך זכורים השניים אצל רבים מבני הבית.

יצחק בלפר :

"אנחנו ראינו אותם כאב וכאם. כאב – הנעדר שעות ארוכות מהבית, וכל פעם מתרגשים מחדש לבואו, וכאם – הנמצאת איתנו תמיד, כל ימיה מצויה בבית לשמוח ולגעור, לעודד ולהעיר... אני זוכר את סטפה נמצאת תמיד ואת קורצ'אק אני זוכר שפתאום מופיע".

כזה ראה וחדש

מרכז הדרכה מקוון של "שבילים"
ארגון מערכות החינוך החברתי קהילתי
אגף החינוך, התנועה הקיבוצית

יוסף ארנון: "סטפה הייתה תמיד במקום. בעיני הילדים הייתה גדולה, חזקה, מהירת-תנועה, המופיעה בכל מקום, ותמיד כמשענת בטוחה".

במשפחה בת 110 ילדים נודעה חשיבות גדולה במיוחד לארגון ולסדר. סטפה הייתה ממונה על הניהול השוטף של הבית. ביד רמה וביעילות רבה הייתה דואגת לרכוש, לביגוד, לתורנויות, למניעת בזבז ולשימוש נכון בכסף שתמיד היה חסר. סטפה הייתה גם בודקת שהילדים מכינים שיעורי-בית, וכן שמרה על קשר עם בתי-הספר השונים. היא גם הייתה ממונה על הקשר עם החניכים הבוגרים, שעזבו את בית-היתומים בגיל 14. מידי שבוע הייתה משמשת כמזכירה של "בית-המשפט". לבושה תמיד בסנינה השחור, היא הייתה עובדת מבוקר עד ערב, בודקת את הארונות, מאווררת את החדרים, מכבה את החשמל וחוסכת בזבזים. בלילות הייתה מכסה את הילדים, ניגשת לאלה המרטיבים את מיטתם, ומטפלת בחולים. מעניין שעל-אף שקורציאק היה בעל השכלה רפואית, הייתה סטפה מטפלת, לרוב, בחולים. ידה הייתה בכול ונוכחותה תמידית. כה עסוקה הייתה, שבשנים הראשונות לא לקחה חלק בשום פעילות חברתית או תרבותית בוורשה. אין ספק, שללא פועלה של סטפה, לא יכול היה קורציאק להתפנות לעיסוקיו האחרים שהיו רבים. "אינני יודעת אם קורציאק יכול היה לכתוב כה הרבה, לולא סטפה שעשתה בבית כמעט הכול, כולל כול עבודה אדמיניסטרטיבית", כתבה אידה מרזיאן, מבוגרות בית-היתומים, שברחה מגטו ורשה בסוף שנת 1941. ולא בכדי אמר פעם אחד מחניכי בית-היתומים: "בלי קורציאק לא הייתה סטפה, אך בלי סטפה לא היה קורציאק".

מתוך מכתב שכתבה ב 2.4.1940:

יקירתי, אנחנו בריאים. אני עובדת בבית היתומים מעט, קורציאק - הרבה. לא באתי כי איני רוצה לנסוע ללא הילדים. שלך,

סטפה

בביקור בארץ ישראל,
עין חרוד, 1938.

בתמונה עם חברתה
פייגה ביבר

בית היתומים ברחוב קרובמאלנה 92

טוסייה אלטמן

טוסייה אלטמן נולדה בעיירה ליפנו שבמערב פולין, למשפחה אמידה שומרת מצוות, שיחקה לציונות היה חס. קן השומר הצעיר, שאליו הצטרפה בהיותה בת 11, היה למרכז עולמה. בגיל 14 נבחרה לשמש מדריכה בתנועה ומאוחר יותר יצאה להכשרה ובקוצר רוח חיכתה להגשמת ייעודה – עלייה לארץ. ערב המלחמה נבחרה טוסייה למרכזת הנהגה ב', שנועדה לפעול בשעת חירום. עם קריסת פולין בספטמבר 1939, הגיעה גם טוסייה לווילנה. בתוך זמן קצר החלו להגיע לליטא הידיעות הקשות על גורל יהודי פולין הכבושה, מפי חברים שהגיעו, מידידת התנועה אירנה אדמוביץ' וממכתבים של חברים שנותרו באזור הכיבוש הגרמני. מתוך הידיעות למדו טוסייה וחבריה על קני התנועה ועל החניכים הצעירים, שנותרו ללא יד מכוונת במציאות החיים החדשה. לקראת סוף שנת 1939 ולאחר ניסיון כושל קודם, הצליחה טוסייה לחצות את הקווים ולשוב לוורשה הכבושה. היא הביאה עמה רצון עז לשקם את התנועה.

כפרפרים הנמשכים לאור היו מתכנסים סביב טוסייה החברים, צמאים למוצא לפיה, שואפים עידוד מהחינוך הרחב והשקט והביטחון שהקרינה.

מתוך מכתב ששלחה הנהגת ריכוז וילנה לארץ ב-18 דצמבר 1939, ובו דברים שכתבה בפולנית טוסייה מוורשה והם תורגמו במדויק לעברית:

זליג יקר!

הפעם רק מילים מספר. משפחתנו [התנועה] נמצאת במצב קשה מאוד, במצב הרבה יותר גרוע משתיארת לך. המלחמה הרסה אותה כמעט כליל. מובן, הנני משתדלת לעזור לה וכבר השגתי עבודה. אעשה את כל האפשרי. הערכת את המצב באופן אופטימי מדי.

כתוב!

שלום טוסייה.

בגיליון הראשון של עיתון המחנתת, "אל על", מסכמת טוסייה את תהליך השיקום של פעילות התנועה.

ורשה, אפריל 1941

"אולי מזה דווקא התחיל הדבר, שתחת הפצצות ופגזים, תחת בתים מתמוטטים, גאה הרצון וצמחה תאוות החיים. אולי דווקא מזה, שהאדם האובד, ברגע האחרון לקיומו, תפס את יפי החיים ועצמת היצירה. ואולי לא היופי ולא כוח הרצון, אלא פשוט יצר הקיום לא נתן למות? [...] והחל מישהו מיטלטל בעגלה בלילות אפלים, בדרכים שטופות גשם. היה מקיש מישהו בערב בחשאי על חלונות אפלים. וכאשר נפתחה דלת הבית וקיבלה אל חמימות הדירה את האורח היגע, היו העיניים מתרחבות בשמחה והשפתיים רק מילה אחת מלמלו: "ההנהגה". "ובכן, אין אנו בודדים?" – ניתכו השאלות, חזרו הזיכרונות של שיחות ישנות, ריקודים, ויכוחים. חזרו, כדי לקום לתחייה.

ואולי לא היה זה אלא המשך חדש? [...]]

שמעו כולכם : אנו נעמוד. נדע לקום כדי להתחיל מחדש.

טוסיה הייתה לאחת השליחות המרכזיות של התנועה לגטאות ברחבי פולין הכבושה.

טוסיה נתפסה פעמים אחדות. פעם נלקח מִגְדָה כל צרור הכסף [...]. לדברי מכריה בצד הארי לא הייתה טוסיה סומכת על המראה הארי שלה. ביקוריה ומסעותיה מלווים היו חרדות ומורא. החששות היו כנראה בני לווייתה עד סף הגטו, עד היעד המבוקש. מרגע שעברה טוסיה אל "מרחב" החיים היהודיים וחשה מסביבה נשימת אחים, חזר אליה החיוך המוכר ושוב קרנה טוסיה חמימות ונחמה.

"לעתים קרובות מאוד הייתה מופיעה טוסיה. עלה בידה לשמור על חיוכה ועיניה הגדולות הישירו מבטן באמונה רבה. ימים מעטים הייתה מבלה בגטו, אך על־פירוב הייתה רואה דברים שאנו לא שמנו לב אליהם. היו בה עדינות ועומק רוחני שנשכח לעתים קרובות כל־כך אצל רבות מחברותינו. שבועות וחדשים של מסעות, העבודה המייגעת המורטת עצבים, המגע המתמיד עם זרים, הסכנה שליוותה אותה כצל – כל אלה לא שינו את טבעה. הייתה מתיישבת מוקפת אנשים ומספרת על תנועת המלחמה בפולש המתעוררת במדינה, על אנשים, על מאורעות, ורק לעתים רחוקות על עצמה. "...יש לי רק תשוקה אחת: להודיע לעולם, כי ישראל [עם ישראל] כה חולה [מושמד]. הרי אתה הידיד הטוב ביותר, ואף שאין לעזור הרבה באופן ממשי, בכל זאת ההכרה בלבד, שמישהו מלוונו, ולו רק במחשבה, בדרך הייסורים – מביאה עמה הקלה... מי יודע מה יהיה בי עד שתקבל את המכתב הזה..."

טוסיה

בשלב האחרון לחייה נשלחה טוסיה, למשימה המסוכנת של השגת נשק והברחתו לתוך הגטו, לידי חברי המחתרת. כל פעם שהיו שמועות על גירוש קרוב, הייתה טוסיה חוזרת לגטו. כך היה גם בערב פסח 1943. הגרמנים החלו להבעיר את בתי הגטו, אך טוסיה בלוויית מרדכי אנילביץ', הגיעה כדי לבקר חברים פצועים בבונקר.

[...] הבית ניזוק אך לא הבונקר. הערב היו אצלנו מרדכי, טוסיה ומרדק. טוסיה לא דיברה הרבה. ליטפה את התחבושת, הבטיחה כי יהיה טוב, כי לא יעזבו אותי לבד. ולאות פְרְדָה, הסיטה מעט את הברד ונשקה לי על לחיי. [...]

טוסיה נפצעה במהלך מרד גטו ורשה, באפריל 1943, והייתה בין הלוחמים הבודדים שהצליחו לצאת לצד הארי דרך תעלות הביוב. לטוסיה ולכמה מחבריה הלוחמים הוכן מקום מסתור בבית־חרושת. בשל נר שנפל פרצה דלקה במקום. טוסיה וְאֶתָה עוד חברה נתפסו ונמסרו לידי הגרמנים. לאחר ימים מתו שתיהן מפצעיהן.

כזה ראה וחדש

מרכז הדרכה מקוון של "שבילים"
ארגון מערכות החינוך החברתי קהילתי
אגף החינוך, התנועה הקיבוצית

"טוסיה מכירה כל איש בשמו ועברו של כל איש ידוע לה... מזיגה מופלאה זו של הדאגה לעניינים העומדים ברומו של עולמנו וטיפול בצרותיהם הפרטיות של החברים רוממה את עבודתם של האנשים המרכזיים בתנועה. כמה חום לב השפיעה טוסיה על חברים בדירה שהייתה ספק דירת מגורים ספק מחסן סמרטוטים ושרויה באפלה למחצה ביום אביב בהיר. מי אילצה ליטול עליה דאגותיהם וכאביהם של שלושים- ארבעים האנשים הצעירים האלה? מה הכריחה לתת לבה אליהם, לטפל ולעזור?"

נלמד מטוסיה וחבריה לראות את כל הסבל שבעולם ולחיותו, לסייע בעקירתו, אך לחיותו עד תומו. אין גבול ליכולת! האם לא הייתה זאת תורתך, טוסיה?"

"מכל הידיעות על מותם של חברים, הייתה לי קשה הידיעה על מותה של טוסיה. הרי היא

עומדת לנגד עיני עד היום הזה, כפי שהייתה: מחויכת, עליזה, שופעת בריאות"

"הנה העיתון. תמונתך, המסגרת השחורה ושמך למטה. והתמונה רצינית מדי, מבוגרת. אלה

השמורות איתי, אחרות הן, אחרות לגמרי, ואולי אין עוד מקום לאחת מהן, עם זו הרעמה

הזהובה הפזורה, עם זה החיוך המאיר. וכאן סיפרו עליך גדולות. היית לאם- לאם של תנועה

גדולה שכולה. והן אני זוכר אותך מתחרה בזריקת אבנים בנהר, או אוספת ערמונים מבהיקים

בסתיו בגן העיר. (...) אולי יתברר כי אך טעות נפלה כאן? ואת תראי את שמך במסגרת שחורה-

ותצחקי, כי הנה נתגשם חלום נעורים- להציץ ולראות מה נאמר אחרי מותך. מה רציתי להגיד

לך, כי גם כאן יש שדות דגן ואפשר לפלס בהם נתיב ולקטוף דגניות כחולות- לא את קברך

אקשט בהן אלא את זכרך, המלבב המאיר."

מרדכי אנילביץ'

נולד ב 1919 בעיירה וישקוב, פולין. חבר תנועת השומר הצעיר. היה חבר ב"הנהגה ב"– הנהגת החירום של התנועה שהוקמה ערב המלחמה. עם פרוץ המלחמה יצא יחד עם חברים אחרים למזרח. הוא חזר לוורשה עם חידוש הפעילות התנועתית ושימש כאחראי על קן וארשה. אנילביץ' נרתם לפעילות התנועה במחתרת ופעל לארגון הקנים וחידוש הפעילות, הוצאת עיתון מחתרתי, ארגון כנסים וסמינרים וחיזוק הקשר בין קני התנועה. היה ממקימי הארגון היהודי הלוחם, התמנה למפקד הארגון והוביל את רעיון המאבק היהודי בתוך הגטו. בגירוש שביצעו הגרמנים בינואר 1943, יצא בראש קבוצה של חברי השומר הצעיר, שנכנסה בין שורות המובלים לכיוון כיכר השילוחים. מרדכי וחבריו התקיפו את החיילים הנאצים ופתחו במה שנודע כמרד ינואר. אירוע זה הפך את הארגון היהודי הלוחם לגוף שהנהיג את יהודי הגטו כולו. עם תחילתו של מרד גטו וארשה, ב 19.4.1943, פיקד על כוחות הארגון היהודי הלוחם. ב 8.5.1943 נפל הבונקר בו שהה מרדכי אנילביץ' והוא נהרג.

מכתבו האחרון של מרדכי אנילביץ'

"מה שעבר עלינו לא ניתן לתאר במילים. נפל דבר שהוא למעלה מחלומותינו הנועזים ביותר. הגרמנים ברחו פעמיים מן הגיטו. פלוגה אחת שלנו החזיקה מעמד 40 דקה והשנייה – למעלה מ- 6 שעות. אבודותינו בכוח אדם מעטות ביותר. אף זה הישג. נפל יחיאל. נפל כחייל גיבור על יד מכונת הירייה. אני מרגיש שמתרחשים דברים גדולים והדבר אותו העזנו לבצע ערכו רב ועצום..."

לא אוכל לתאר לפניך את התנאים, בהם חיים עתה יהודי הגיטו. רק יחידים יחזיקו מעמד. כמעט בכל מקומות המחבוא, בהם מסתתרים אלפים, אי אפשר להדליק נר מחוסר אוויר. העובדה שזוכרים אותנו מעבר לחומות הגיטו מעודדת אותנו במאבקנו. היה שלום יקירי ! אולי עוד נתראה ! חלום חיי קם והיה. ההגנה העצמית בגיטו הפכה לעובדה. הייתי עד ללחימה מופלאה ומלאת גבורה של הלוחמים היהודים."

מ' אנילביץ'

גיטו, 23 באפריל 1943

"נאמנותו של מרדכי לחבריו הייתה בלתי רגילה, שדוגמתה אין למצוא בשום חברה או מפלגה. הוא היה מוכן ללכת באש ובמים."

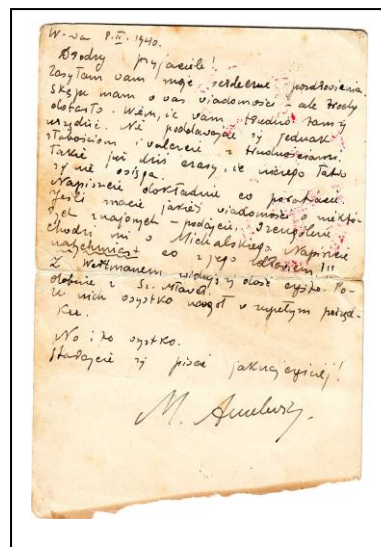

כזה ראה וחדש
מרכז הדרכה מקוון של "שבילים"
 ארגון מערכות החינוך החברתי קהילתי
 אגף החינוך, התנועה הקיבוצית

"מרדכי רצה לכנס פעם אחת את כל חברי התנועה כדי לחזק בהם את הכוח האצור בתנועה השומרית. האולם התמלא בקהל של כחמש מאות שומרים ושומרות. רמת האירוע הייתה גבוהה מאד. לאחר התכנית נתקיים מיפקד של כל הקו. האירוע כולו גילה לי את האהבה הרבה, את יחס הכבוד והמסירות שהקיפו את אישיותו של מרדכי מצד חברי "השומר הצעיר". אותה אהדה עצומה ליוותה אותו מאוחר יותר כשהיה מפקד הארגון הלוחם. אבל השלטון לא נסך בו שיכרון. הוא נשאר צנוע כמקודם."

"מרדכי היה נשמת הארגון [היהודי הלוחם], אחד מפעיליו המסורים ביותר. הוא לא נמנה עם אותם מנהיגים השולחים אל האש את האחרים ונשארים לעמוד מרחוק. בינואר 1943 הוא נוטל חלק אקטיבי בפעולה הקרבית. מיריות אקדחו נופלים חללים גרמנים. (...) מרדכי נפל יחד עם חבריו הטובים ביותר שבארגון הלוחם. כך מצא את מותו אחד הטובים, אחד הנאצלים שמהרגע הראשון העמיד את חייו לשירות העם היהודי, כבודו וגאוונו."

ולדיסלב שלנגל

משורר יהודי שרבים משיריו נכתבו בגטו וארשה ועוסקים במצוקת היהודים והתנגדותם. עוד לפני המלחמה כתב שירים לעיתונות ולהצגות. שיריו, שעברו מיד ליד, היו נפוצים בגטו וביטאו היטב את תחושות היהודים בתקופה. עם תחילת הגירוש הבליטה יצירתו בקווים חדשים את האימה והחשבון הקשה שעורך היוצר עם בני-אדם ועם אלוהים. בשיר 'טלפון' כתב שלנגל בצער כי לא נותר לו איש בצד השני של העיר, שאליו יוכל לטלפן. בשיריו האחרונים, שאותם כתב בעת שעבד באחד המפעלים בגטו מתאר שלנגל את שקיעת הגטו. השיר 'חפצים' מספר על נדידת החפצים ממקום למקום ברחובות הגטו. נראה שזמן מה היה שלנגל שוטר בגטו, אך פרש מעיסוק זה, כי לא היה מסוגל ליטול חלק בחטיפות בימי הגירוש. גם בשלבים האחרונים של הגירוש היה שלנגל קורא משיריו במפגשים חשאיים של קבוצות קטנות. שיריו החותמים את דרכו מביעים את ההתפעלות מההתנגדות עם נשק ביד. הוא נהרג באפריל 1943. ידוע שבעת המרד היה באחד הבונקרים בגטו, אך אין מידע כיצד ומתי נהרג. רק חלק משיריו וקטעי הפרוזה שלו נשתמרו.

מתוך השיר "חפצים":

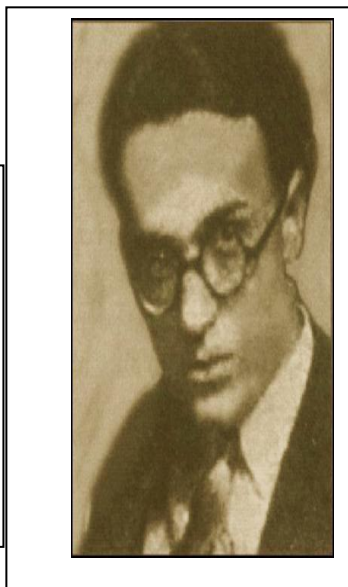
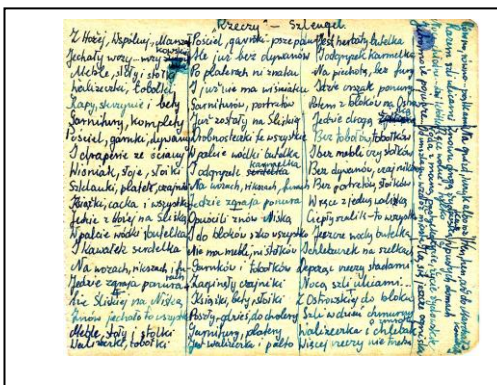
שוב דירה עוזבים ולבלוקים עוברים.
 אין עוד רהיטים, שולחנות, שרפרפים.
 נעלמו מזוודות, מצעים, מזרונות.
 נשארה שם רחוק אף מיטת התינוק –
 אין כוסות, חליפות-
 נשארו סתם שמיכות [...]]...
 על הריקשה זורקים חבילות של בגדים,
 ויש לחם ליומיים, נאכל בצהריים,
 שיירה עצובה. ללא סוס, עגלה.

לא עברו חדשים, שוב נוסעים הדברים;
 עוד ישנם רהיטים, שולחנות, שרפרפים,
 מזוודות ולבנים,
 אין עוד חליפות, קומקומים, צלחות...
 נעלמו כבר כוסות, כלי מטבח, צנצנות,
 גם ספרים, קישוטים, כבר בדרך
 נשארים...

נוסעות נוסעות מצד הנוצרים
 עגלות מלאות מטען יהודי:
 הפגנת רהיטים, שולחנות
 שרפרפים,
 יש תמונות, חליפות,
 מרבדים ושמיכות,
 מזוודות, קומקומים,
 כלי מטבח, צנצנות,
 וסכו"ם וכוסות,
 יש ספרים, קישוטים,
 כך לגטו נוסעים...

מתוך השיר "שיחה עם ילד":

אָבֵל אֵיךְ לְהִסְבִּיר לְיֵלֶד
 אֶת הַמוֹשָׁג רְחוּק...
 כְּשֶׁאִינוּ יוֹדְעִים מַה הֵם נִהְרוֹת...
 וַיַּעֲוֹדוּ לֹא רָאָה הַר יְרוּק...
 וְלֹא נֹתְרוּ בְּזִכְרוֹנוֹ

גיזי פליישמן

1897 – 1944, נולדה בסלובקיה, לרב יהודה פישר שיחד עם רעייתו ניהל מסעדה כשרה בעיר, מקום בו התקיימו האספות של הארגון הציוני המקומי. בפעילותה הציבורית נתגלו כישוריה הארגוניים והמנהליים ויכולתה לפעול על פי שיקול דעתה. קשריה הבינלאומיים והמקומיים הושפעו מקסמה האישי ומאישיותה הרגישה והאדיבה. גיזי הפיצה את הרעיון הציוני בקרב מבוגרים בסלובקיה, ונטלה חלק בהכשרת מורים ובהקמת הכשרות לקראת עלייתם של חברי השומר הצעיר לארץ. עליית הנאצים לשלטון בגרמניה וסיפוחה של אוסטריה הציבו בפניה מטרה חדשה: טיפול במהגרים ובפליטים היהודיים שנמלטו מגרמניה לסלובקיה. מרגע זה הקדישה גיזי את כל זמנה להצלת יהודים, ולארגון עלייתם של ילדי הפליטים לארץ. את שתי בנותיה הצעירות שלחה גיזי לארץ ישראל. כשנה לאחר מכן נפטר בעלה. בסלובקיה נותרו רק גיזי ואימה הקשישה. עד לתחילת הגירוש של יהודי סלובקיה, רשמה גיזי הישגים מרשימים, כגון: הוצאת 326 יהודיים ציכיים שהיו כלואים במחנות גרמניים בפולין, ומציאת מקומות בטוחים עבורם; עזרה לפליטים; ארגון הגירה מסלובקיה להונגריה, השלווה יחסית, ועלייה לא"י. גיזי הייתה המנהיגה החברתית של "קבוצת העבודה". בקבוצה היה מגוון גדול של דעות פוליטיות, גיזי הצליחה למצוא את הגשר לפעילות משותפת. גיזי ניסתה לאסוף כספים כדי לשם לנאצים תמורת הצלת חיי היהודים. היא נעצרה בשל מעשיה ע"י המשטרה הסלובקית ושהתה במאסר מספר חודשים. לאחר שחרורה המשיכה לפעול למען ההצלה. גיזי הצליחה להציל עשרות ילדים, אך היא עצמה סירבה לברוח והחליטה להישאר ולנסות להציל כמה אנשים שתוכל. לבסוף נתפסה ונשלחה למחנה אושוויץ, שם נרצחה.

מתוך אחד ממכתביה

ברטיסלבה, 7 במאי 1943.

חברים אהובים:

מאז המכתב האחרון עברו עלינו ימים קשים, מכיוון ששוב עמד על הפרק גירוש. הסכנה שריחפה על ראשנו עד לפני שלושה שבועות הייתה חוויה קשה כל כך, שבעקבותיה החלטנו להתרכז באופן מוחלט במטרה האחת: לדחות את גירוש.

עכשיו אני באה לספר לכם על התכנית הגדולה.

הנחות היסוד להגשמת התכנית כבר ידועות לכם ולנתן. אם השיחה בשבוע הבא תניב פרות – אנחנו מצדנו חייבים לעמוד בהתחייבויותינו בכל תנאי, מאחר שהשותפים שלנו אכזריים מאוד וקשוחים מאוד. זאת עליכם לקחת בחשבון תמיד, ואסור לכם להשאיר אותנו במצב שלא נוכל לקיים את חלקנו. המטרה היא נשגבת ועצומה, ולמענה בלבד נחושים אנו לחיות כאן.

אם למטרה זו ניתן להוסיף כסף, אז מוכרחים להשיג את הכסף. אני אעשה את הכל כדי להשיג הקלות לחברים למרות שאני חוששת שהרבה כבר אי-אפשר להשיג.

כזה ראה וחדש
מרכז הדרכה מקוון של "שבילים"
 ארגון מערכות החינוך החברתי קהילתי
 אגף החינוך, התנועה הקיבוצית

כדי להציל חיים יהודיים, אנחנו חייבים לנסות הכל. "יש לפעול נחושות למען עזרה; למצוא את כל הדרכים האפשריות כדי להוציא את החברים משם אלינו, אפילו אם הדבר כרוך בדברים שנראים בלתי אפשריים. בעניין זה עובדים השליחים שלנו.

דווקא בימים אלה רשמנו הצלחה גדולה, כשהשליחים הצליחו ליצור קשר עם כמה קבוצות שהתפזרו, ואנו חשבנו שהן כבר אבודות. לקבוצות אלה אנו שולחים כסף ודברי ערך כדי להקל עליהן.

אתם מבינים כבר, שלביצוע תכניותינו אנו זקוקים לעזרתכם. רק כאשר יועמדו האמצעים הדרושים לרשותנו, נוכל לבצע דברים גדולים.

הגורל הטרגי שפוקד את החברים שלנו זהה בכל המחנות לצערי הרב המצב במחנות אלו קשה לאין שיעור בהשוואה לגורל היהודים מחוצה להם. ואף על פי כן, אנו מנסים להשיג בכון זה הישגים מסוימים, כי רוב הנוער שלנו נמצא במחנות אלה.

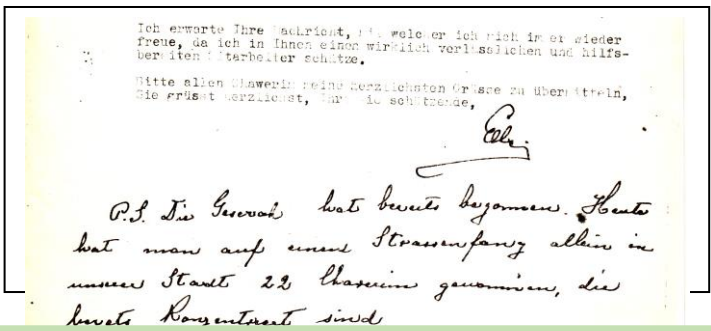
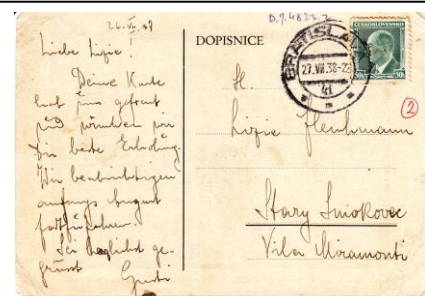
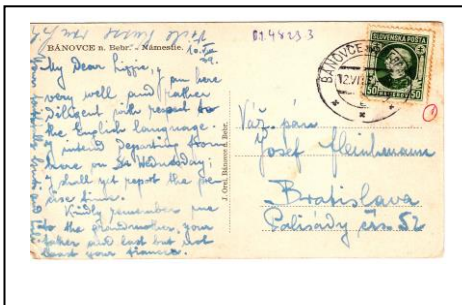
אני מבקשת שתשמידו מיד את המכתב הזה, ותטפלו בעניינים בסודיות המרבית. שלום חברים,

אני מאוד מקווה לשמוע מכם בקרוב. גיזי פליישר (19)

מתוך המכתב ששלחה גיזי לבתה שבארץ ישראל.

" 6 בספטמבר 1943 "

הגורל רצה שלא נוכל להיות ביחד... אך אותו גורל גם רצה שבשנות הסבל הקשות ביותר של עמנו ממלאת אמך שליחות להקל על סבל גדול זה. אם אעבור תקופה קשה זו, אני חושבת שאוכל לומר שלא חייתי את חיי לשווא..."

ד"ר אנה בראודה־הלר (1888-1943)

אנה בראודה נולדה בפולין ב־6 בינואר 1888, בת בכורה למשפחת סוחרים אמידה. כבר מצעירותה הייתה אנה רגישה לעוולות מוסריים ולא־יצדק חברתי. היא הצטרפה לתנועת הבונד ובשל פעילותה נרדפה בידי המשטרה החשאית ברוסיה ואף נאסרה. ב־1916 נישאה למהנדס אליעזר הלר ונולדו להם שני בנים. אנה התמחתה ברפואת ילדים. סגל בית־החולים לילדים בו עבדה היה מעולה, והתמחו בו רופאים ואחיות. בין עבד שם בין היתר, ד"ר גולדשמיט הוא יאנוש קורצ'ק. ב־1930 מונתה אנה בראודה־הלר למנהלת. ד"ר בראודה הייתה אישה נמוכת קומה ורחבת ממדים, נעה בזריזות מפליאה, עיניה שחורות וחודרות. היא הייתה מנהיגה מלידה והקרינה על סביבותיה חום ותושייה. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה החלו ההפצצות האוויריות הקשות על ורשה. בימי ההפצצה הראשונים הובאו לבית־החולים לילדים כ־170 פצועים בוגרים והם שוכנו בקומה השלישית. ד"ר בראודה־הלר עברה להתגורר בבית־החולים ובעת הפצצה עברה ממיטה למיטה והרגיעה את הילדים המבוהלים. בכל תקופת המערכה על ורשה, עמדה אנה בראש הצוות המצומצם שנשאר בבית־החולים, במאמץ המתיש של טיפול שוטף בחולים ובפצועים שמילאו אותו, במילוי שקי חול להגנה על בית־החולים מפני השרפות שפשטו בכל האזור ובניסיון לתת טיפול הולם למצוקת המזון המחריפה והמחסור בתרופות.

אנה בראודה־הלר הייתה מופת של עבודה בלתי נלאית ומאבק לשיפור תנאי החולים והסגל הרפואי. בעקבות המחסור בכסף, התקשה בית החולים בסיפוק צרכי המטופלים. הוחלט על הקמת סניף נוסף של בית־החולים לילדים, שאף אותו ניהלה ד"ר אנה בראודה־הלר ומדי יום המשיכה לבקר גם בבית־החולים הקודם. ד"ר בראודה הלר יזמה הקמת עמותה של נשים אימהות, להושטת עזרה. היזמה נשאה פרי, ובאביב 1942 כבר עמדו באולמות מיטות ממש עם מזרונים, מצעים לבנים ושמיכות. בבית־החולים נוסד מועדון משחקים. שיחקו שם ב"משחקים דמיוניים". בנובמבר 1941 התחיל צוות של רופאים ואנה בראודה ביניהם, לחקור את מחלות הרעב. המחקר הרפואי הזה, שלא הושלם מעולם, היה לצוואתם של הרופאים היהודים מגטו ורשה. מחקר מחלות הרעב שנערך בגטו ורשה, הוא תופעה מופלאה, כשלוקחים בחשבון את תנאי הקיום הקשים והפגיעה ביכולת עבודתם של רופאי הגטו. ד"ר אנה בראודה־הלר עמדה בראש קבוצת המחקר, שבדקה את מחלות הרעב בקרב ילדים. ד"ר אנה בראודה־הלר מצאה את מותה בימי המרד של יהודי גטו ורשה, אפריל- מאי 1943, בבונקר שאליו הועבר בית־החולים לילדים, משכנו האחרון.

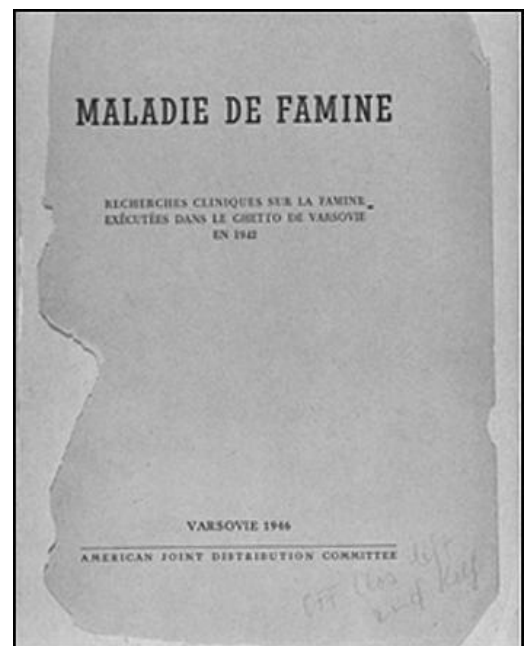
"היינו למשפחה אחת, נזכרת עדינה בלאדישוויגר, נגישות הגרמנים, שבודדו אותנו מהבית ומהמשפחה והכליאה המבודדת חישלו את הסגל בחישוק של אחווה, שלא ניתן היה לפרקו."

כזה ראה וחדש
מרכז הדרכה מקוון של "שבילים"
ארגון מערכות החינוך החברתי קהילתי
אגף החינוך, התנועה הקיבוצית

המחקר על
"מחלות הרעב"

בית החולים בגטו
ווארשה

מרתה חביבה רייק (1914-1944)

מרתה רייק הייתה הבת הצעירה בין שישה ילדים במשפחה ענייה, שהתגוררה בפרבר של בנסקה-ביסטריצה, שבסלובקיה. חביבה סיימה את לימודיה במגמת פקידות בבית-ספר למסחר. לאחר מות אביה, נרתמה אף היא לפרנסת המשפחה. ב-1932 הצטרפה לתנועת השומר הצעיר. הייתה חברת המרכז ופעילה בקק"ל. בפרוץ המלחמה, היא נקראה לחזור מן הכשרה בברטיסלבה, כדי לסייע בפעילות הציונית בסלובקיה למען הפליטים היהודים משטחי הרייך והפרוטקטורט ובגיוס כספים לצורכי סיוע וארגון עלייה ב'. מרתה עבדה בתנועת החלוץ ובהסתדרות הציונית, והייתה מזכירתו של אוסקר נוימן – יושב ראש התנועה הציונית בסלובקיה, שהיה לימים חבר בקבוצת העבודה. ב-1939 עלתה לארץ-ישראל והצטרפה בכרכור לחבריה מקיבוץ ג' הצ'כוסלובקי, שהקימו את קיבוץ מענית. ואז שינתה את שמה לחביבה. עם בואה לארץ שובצה חביבה, לפי תביעתה, בעבודות הקשות ביותר – במחצבה, בפרדס, בבציר ובמטעי הבננות שבקיבוצי האזור. היא הצליחה לעמוד בתחרות עם הבחורים. אהבת האדם שהייתה טבועה בה, מצאה את ביטויה בכך שהיא נרתמה לעבודה ציבורית במושבה, היא שימשה מרכזת ציבור הפועלות, וכן פעילה בארגון אימהות עובדות - מטעמן נשלחה להיות צירה בוועידת הפועלות. ב-16 במאי 1942 התנדבה חביבה לפלמ"ח והצטרפה לקבוצת הנשים הראשונה. בעת שחברי קיבוצה עלו על הקרקע בקיבוץ מענית, השתתפה היא באימונים ובמסעות של הפלמ"ח ברחבי הארץ. ב-4 באפריל 1944 גויסה חביבה לחיל האוויר הבריטי. לאחר הקורס ברמת דוד, שלמדו בו לצנוח ולהפעיל משדרים, נשלחו חביבה ושותפיה לקורס בקהיר, להשלמת הכשרתם (לימוד אנגלית, נהיגה, חבלה ופעולות קומנדו) לקראת צניחה בארצות הכיבוש הנאצי. עוד בארץ פגשה חביבה את אהבת חייה, אך הדחף לפעול בענייני ציבור, בא על חשבון מימוש חייה האישיים. חביבה הייתה מודעת היטב למחיר, והדבר בא לידי ביטוי בכמה ממכתביה שנשלחו ממצרים לידידים בארץ.

לחברה קרובה כתבה:

יוני 1944

מ' יקרה,

[...] היום יש לי יום הולדת. מזדקנות אנו, ילדתי. עד כה הגיל לא הטריד אותי. לא הרגשתי שהשנים חולפות ושבעצם אני מזדקנת. אמש והיום הגעתי פתאום להכרה עמוקה יותר בכך. מה רבות ברצוני עוד להגשים בחיים קצרים אלה. מקווה אני, שלא יהיה זה מאוחר מדי. אינני מרגישה שהתבטלתי בחיים. רק על דבר אחד אני מצטערת- שגזלתי מעצמי את עונג האימהות. אני עדיין מקווה שאזכה גם בשמחות אלו, אם כי במעמקי הנפש נשמע לפעמים צליל פסימי, זאת ביחוד בימים האחרונים – אך בדרך כלל מנצחת בי האמונה, שכל זה עשוי להיגמר בכי טוב. [...]

קבוצת הצנחנים "הסלובקית", הייתה האחרונה שיצאה ממצרים בדרכה לאיטליה וב־27 באוגוסט 1944 הוטסו הארבעה לאיטליה, שם פגשה חביבה לראשונה ניצולים יהודים מאירופה הכבושה שהצליחו להגיע לאיטליה. במחברת טיוטות המכתבים של חביבה נותר מכתב קטוע שכתבה מאיטליה:

"הנה, עיניך הרואות, שפגשתי כבר כאן את שארית הפלטה, אין לכם מושג עד כמה זה חשוב למצוא את הגישה אליהם. ערב אחד ישבנו על שפת הים ושרנו שירים עבריים. שני פליטים, אשר עברו שם, שמעו את השירה העברית ואין לתאר את שמחתם לפגישה עם יהודי ארץ־ישראל..."

שם נודע לצנחנים שהם יוצאים לסלובקיה בעיצומו של המרד הסלובקי.

חיים חרמש מספר:

"חוגי ממשלת בנש הציעו קודם קבלה רגילה לצנחנים לפי סימני אור, אך לבסוף הודיעו מלונדון שמפאת פחד המורדים מאווירונים גרמנים, נקפוץ "קפיצה עיוורת", זאת אומרת בלי קבלת פנים מן הקרקע, על ההר קריזיזינה, צפונה מהשטח המשוחרר. הקפיצה העיוורת סיכנה את חיי כולנו, אך בראש ובראשונה את חייה של חביבה, כי לקציני הביטחון של הגרמנים היה ידוע החוק הבריטי האוסר על נשים בשירות הוד מלכותו לעבור את קווי האויב. לפיכך הייתה היא נחשבת מיד עם הקפיצה, במקרה שהייתה נופלת בשבי (והסיכויים לכך היו רבים) למרגלת. וכל סיפור חייה לא היה עוזר לה. על כן הוחלט שלא תבוא אתנו... יום לפני הקפיצה הופיעה אצלנו בברינדיזי (שם חיכינו להמראת האווירון) וקולה מצלצל עוד באוזניי: "אתם קוברים אותי! למה אינכם נותנים לי לקפוץ אתכם?". היא לא הבינה אותנו ועל אף אהבתה אלינו האשימה אותנו קשות. ואמנם יצאנו שלושה וכאב לנו שהשארנו אותה לבדה.

כדרכה, חביבה לא ויתרה. היא פגשה חיילים יהודים מצבא ארצות־הברית, ומהם נודע לה כי עומדת לצאת לשטח המשוחרר משלחת צבאית אמריקנית. באמצעות קצין יהודי, היא הצליחה לשכנע אותו בחשיבות צירופה כילידת המקום, בשל יכולתה לשמש מורת דרך, מתורגמנית ומקשרת, הוסכם לצרפה למשלחת."

ב־21 בספטמבר 1944 נחת המטוס האמריקני בבנסקה־ביסטרצה. חביבה פעלה תחת השם הבדוי "עדה רובינסון". היא וחבריה הלוחמים הפרטיזנים הצליחו לפנות 60 חיילים וקצינים מצבא ארצות הברית ובריטניה שהופלו ותעו ביערות. חביבה ניסתה לסייע לזקנים ולילדים, אך לא נמצא כסף לאוכל ולבגדים. המצב הדאיג את חביבה והיא הבטיחה ליהודים עשירים שאם ייתנו את כספם למען הנזקקים, הוא יוחזר להם כאשר יעלו לארץ־ישראל. כמה יהודים שוכנעו וחביבה קנתה בעזרת כספם שמיכות ומזון. חביבה המשיכה לעבוד בקרב היהודים. היא הקימה בעזרת חבריה בתי מלאכה לעבודות חיוניות למאמץ המלחמתי ושם הועסקו היהודים.

כזה ראה וחדש

מרכז הדרכה מקוון של "שבילים"
ארגון מערכות החינוך החברתי קהילתי
אגף החינוך, התנועה הקיבוצית

עבודה זו הגבירה את סיכוייהם לחיות, ואפשרה להם קיום חומרי בסיסי. היא אף ניסתה להוציא ילדים יהודים מסלובקיה, אך נסיונותיה נכשלו. חביבה נתפסה על ידי הנאצים ובמשך יותר משבוע ישבה בבית-המאסר עם עוד יהודים. במאסר לא הצהירה על עצמה כעל חיילת בריטית כיוון שרצתה להישאר עם היהודים. לאחר שבוע מאסר שלחו הגרמנים משאיות לכלא והעמיסו עליהן את האסירים היהודים, ביניהם חביבה, והובילו אותם לחורשה סמוכה. שם נרצחו ביריות בידי הגרמנים. בשנת 1952 הועלו עצמותיה והיא נקברה בהר הרצל.

פרדי הירש (1916-1944)

נולד בעיר אכן בגרמניה, בשנת 1916. היה פעיל בפדרציה הציונית של יהודי גרמניה ובמקביל עבד ב"מכבי צעיר"- ארגון ספורט יהודי. הוא הדריך בתנועה, ארגן מחנות קיץ והשתתף בארגון ההכשרה של "עליית הנוער" שעסק בהכשרת חלוצים ובני נוער לעליה לארץ ישראל. פרדי הגיע לגטו טרוזינשטאט כפליט ועבד כמורה לספורט. הוא קיווה שהפעילות הגופנית תעודד את הילדים ותיתן להם אמונה אישית בכוחם. האמין שצריך להכין את הילדים לחיים בעלי תוכן ותכלית, לצד הצורך המיידית להעסיק אותם ולהמשיך לקיים אורח חיים שגרתי ככל האפשר. בגטו הוקמו בתי ילדים בהם שהו במשך הימים וגם ישנו בהם, תוך שמירה על קשר רציף עם המשפחות ושעות קבועות של ביקורים בבית ההורים. המדריכים ניסו לא לחשוף את הילדים למציאות הגטו. בבתי הילדים נוצרו מנגנוני שיפוט עצמי והילדים הוכשרו לחיי שיתוף אחריות קולקטיבית וחונכו לרגישות לסבל הזולת. פרדי הופקד על שמירת הסדר והניקיון בבתי הילדים ועל קיום פעילות ספורטיבית ואף קיבל אישור מהגרמנים להקים מגרש משחקים, בו התקיימו פעילויות ספורט, תחרויות ומשחקים. פרדי הקדיש את כל זמנו לילדים ולנוער בגטו והם אהבו והעריצו אותו. בספטמבר 1943 הגיע עם טרנספורט מטרזינשטאט למחנה המשפחות בבירקנאו והשיג את הסכמת שלטונות המחנה להפוך את אחד מהצריפים ל"בלוק הילדים". הבלוק שימש מוסד חינוכי לילדים שהגיעו אליו בבוקר ונמצאו בו עד הערב. פרדי רצה ליצור עבור הילדים מסגרת חינוכית- חברתית- טיפולית בסגנון בתי הילדים שהיו בגטו. הגרמנים הסכימו לפעילות לילדים עד גיל 14 בלבד. פרדי הצליח להכניס לבלוק גם נערים בוגרים יותר כבעלי תפקידים שונים וכך שיחרר אותם מעבודות פרך במחנה. הוא היה אחראי על הבלוק ובחר את צוות ההוראה והמדריכים מתוך אסירי המחנה שהיו בעלי ניסיון בטיפול בילדים. בבלוק שהו כ-500 ילדים שחולקו לקבוצות קטנות עפ"י גילם. כשהגיעו בבוקר לבלוק, יצאו הילדים לרחצה והתעמלות, לאחר מכן אכלו את ארוחת הבוקר. אחרי הארוחה התחלקו לקבוצות קטנות ולמדו עם מורה או מדריך במשך שלוש שעות, ללא אמצעי לימוד כמו ספרים ומחברות. הלימוד נעשה על סמך הזיכרון- הילדים ישבו סביב המדריך והוא סיפר להם או הרצה בנושאים כמו יהדות, גיאוגרפיה או היסטוריה. המדריכים נטו לבחור נושאים שיתנו לילדים כוחות להתמודד עם המצב, למשל מעשי גבורה מההיסטוריה היהודית. אחר הצהרים התקיימו פעילויות ספורט ומשחקים. לפעמים ארגנו שירה בציבור. פעמים בשבוע נערכו הצגות בבלוק. פרדי והמחנכים ריכזו את מאמציהם בשמירה על זהותם האנושית של הילדים ובהעלמת ההתרחשות האמיתית בבירקנאו מעיניהם. הילדים זכו לתנאים מיוחדים- אוכל מזין יותר, בגדים סבירים ועמידה במפקדים בתוך הבלוק ולא בקור אשר שרר בחוץ. המחנכים הקפידו מאוד על רחצת בוקר, גם בימי החורף הקשים כשהמים היו קפואים. ועסקו עם הילדים בספורט, התעמלות, משחקים ואפילו תחרויות כדורגל. המטרה אליה שאף פרדי הייתה שמירה על גוף בריא יחד עם

כזה ראה וחדש

מרכז הדרכה מקוון של "שבילים"
ארגון מערכות החינוך החברתי קהילתי
אגף החינוך, התנועה הקיבוצית

הניסיון לשמור על נפש בריאה בלב בלו של מחנה המוות בירקנאו. צוות המדריכים החליט לא להשתמש במלים כמו "ארובה" או "גז" והקפיד שלא תסתכן לבלוק אף ידיעה או שמועה בנושאים אלו. ההורים שמחו על קיום בלוק הילדים, שאפשר לילדיהם חיים "נורמליים". במרץ '44 בהתקרב מועד חיסול המשלוח מטרזינשטאט הגיעו אנשי מחתרת שפעלו במחנה לפרדי הירש וסיפרו לו מה יקרה למשלוח כולו בקרוב. הם קראו לו לעורר מרד במחנה. הירש ביקש זמן לחשוב וכשנותר לבדו התאבד בהרעלה. כנראה שההבנה שאין בכוחו להציל את הילדים הכריעה אותו. ב-7 במרץ 1944, שולחו כל אנשי טרנספורט ספטמבר, ללא כל אזהרה מוקדמת, לתאי הגזים. מאות ילדים עזבו את הבלוק והובלו אל מותם.

